

УДК 94(477)“1980/1990”:631

В. М. Лазуренко, Ю. М. Лазуренко

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ ДОБИ НЕПУ В ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ

Проаналізовано вітчизняну та зарубіжну історіографію 1980-х – початку 1990-х рр. стосовно особливостей розвитку селянських господарств України в роки нової економічної політики (1921 – 1929 рр.).

Ключові слова: *сільське господарство, селянські господарства, дослідження, продуктивні сили.*

Науково-історичні студії розвитку продуктивних сил сільського господарства України в добу нової економічної політики вирізняються різноманітністю теоретико-методологічних ознак. Історіографія проблеми була розпочата в 1920-ті рр., коли ще тільки спиналась на ноги тоталітарна система. Її утвердження та реакційність в наступні історіографічні періоди вплинула на формування історичних студій під кутом зору рішень Комуністичної партії, як визначальної сили економічного поступу суспільства. Тому історіографія кінця 1920-х –

початку 1990-х рр. надзвичайно політизована. Марксистсько-ленінська методологія у ній переважає над об'єктивними фактами, а інколи і над здоровим глуздом. Відбувалась суцільна міфологізація історичної науки, перетворення її на апологета марксистської суспільно-політичної доктрини. І лише на сучасному етапі розвитку історіографії, коли Україна стала незалежною державою, перед істориками відкрилися об'єктивні можливості аналітичного синтезу нагромаджених знань. Історична наука в значній мірі звільнилася від ідеології, перетворившись на академічну дисципліну.

Метою статті є висвітлення в історіографії 80-х – 90-х рр. ХХ ст. змін продуктивних сил індивідуальних селянських господарств України в добу непу

У 1980-ті рр. доволі помітно активізувались студії з аграрної історії 1920-х рр. Так, типологізація селянських господарств і товарно-грошові відносини на селі стали предметом дослідження С. Водотоки [1], Р. Ляха, Ф. Турченко [2]. Проблеми взаємовідносин “соціалістичної промисловості і дрібного селянського господарства” в 1920-ті рр. розглядав Ю. Бокарев [3]. У 1982 р. вийшла колективна монографія тогочасних провідних дослідників непівської проблематики Ю. Полякова, В. Дмитренка, Н. Щербаня “Нова економічна політика: розробка і здійснення” [4]. Вони узагальнювали власні погляди, а саме – визначали неп, як закономірну політику перехідного періоду від капіталізму до соціалізму. Щоправда, при цьому апологетично підкреслювалась все та ж “керівна роль” Комуністичної партії у розвитку виробничих процесів на селі та збільшенні обсягів виробництва сільгосппродукції. На думку вказаних авторів, соціалістичні елементи в селі перемогли, оскільки були “прогресивними”. В цьому ж контексті була написана і узагальнююча робота по історії народного господарства Української РСР [5], а також монографічні дослідження Н. Кузьміна [6], Є. Олесюк [7]. Про організацію селянської взаємодопомоги та економічні заходи радянської влади по зміцненню бідняцько-середняцьких господарств другої половини 1920-х рр. писали І. Рибак, Є. Євсєєв [8].

У 1986 р. побачила світ багатотомна Історія радянського селянства. Це була фундаментальна узагальнююча праця, перший та другий томи якої були присвячені періоду непу [9]. Важливе значення мало і вихід колективної монографії “Нариси розвитку соціально-класово структури УСРР, 1917 – 1937” [10]. В роботі відмічалась особлива турбота радянської влади щодо неможливого селянства, особливо в контексті розвитку “продуктивних сил бідняцьких господарств”. На них виділялося не менше 40 відсотків сільгоспкредитів, проводилась контрактація, надавались пільги, заохочувався вступ в колгоспи. Відповідно така політика радянської влади призвела до зменшення бідняцьких господарств з 40 – 45 % на початку – до 24 % в кінці непу [10,с.133]. Відповідно середняцьких господарств було в 1924 р. 63,9 відсотки, а в 1929 стало 75,2 відсотки [10,с.134]. Зростання середняцької групи свідчило, на переконання авторів монографії, про “економічне укріплення і господарський підйом” селянства в цілому [10,с.136]. Стосовно заможних господарств вчені зазначили зростання цієї групи селянства в 1921-1927 рр. до 4 %, і зменшення в 1928-1929 рр. до 3,2 %, що було пов'язано з політикою Комуністичної партії і колективізацією [10,с.139 – 140]. Так, про податкову політику на селі в 1920-ті рр., як визначальний чинник впливу радянської влади на селянство та розвиток продуктивних сил сільського господарства в цілому, писали П. Денисовець та

О. Єрмак [11]. Відповідно класова диференціація селянства стала предметом дослідження знову ж таки П. Денисовця та С. Водотики, І. Мазур [12]. В 1988 р. вийшла досить інша ґрунтовна монографія “Становлення основ соціалістичного способу життя селянства УРСР” [13]. Це дослідження стало результатом багаторічних студій істориків С. Кульчицького, С. Ляха, В. Марочко про виробничу, суспільно-політичну і культурно-побутову сторони життя сільського населення радянської України. Проте вчені зупинились на усталених історіографічних оцінках.

Потрібно відмітити, що в добу гласності та перебудови, особливо в кінці 1980-х рр. відбувся своєрідний теоретико-методологічний відступ від комуністичної доктрини. Вчені в цей час започатковують нову розробку історичних проблем, які тривалий час або заборонялися, або висвітлювалися з точки зору класичної радянської історіографії попередніх періодів. Але глибокої і аргументованої критики сталінізму, як і ленінізму ще не було.

На рубежі 1980-х – 1990-х рр. з'явилися праці відомих українських істориків С. Кульчицького, О. Ганжі, О. Єрмака, Ю. Шаповала, Л. Бернштейна, в яких узагальнено розглядалися різні сторони господарського життя селян в добу непу [14]. Так, О. Ганжа відмічала, що в українському доколгоспному селі радянська влада мала вирішити два головні завдання, а саме – залучити все селянство до соціалістичного будівництва, максимально використовуючи економічний потенціал “заможних господарств для зростання продуктивності сільського господарства”, та максимально обмежити соціальну диференціацію на селі, сприяти “зміцненню дрібних господарств, підвищенню їх продуктивності” [15]. Розвиток продуктивних сил у сільському господарстві, на думку О. Ганжі, вимагав вдосконалення відносин оренди і найму, проте радянське законодавство в цьому контексті чинило значні перепони [15, с.108]. Звертає на себе увагу змістовна монографія В. Калініченка “Селянське господарство України в колгоспний період (1921 – 1929)”, яка вийшла з друку у 1991 р. [16]. Власне кажучи, це була одна із перших історико-економічних праць останнього радянського історіографічного періоду, в якій було продовжено традиції досліджень вчених-економістів 1920-х рр. У монографії В. Калініченко дослідив проблеми землекористування, демографічну ситуацію на селі, наявність робочої худоби і реманенту у селянських господарствах, їх товарність. Процеси землевпорядження студіював Б. Мигаль [17]. Б. Мигаль негативно оцінив земельну оренду заможним селянством, називаючи її експлуататорською і безперспективною [17, с.62 – 63]. Загальна професійна підготовка та рівень кваліфікації робітників сільського господарства, забезпеченість села засобами виробництва були досліджені Ю. Борисовим [18]. Він підкреслював необхідність модернізації засобів виробництва та застосування новітніх технологій на селі в 1920-ті рр., підготовку відповідних кадрів. Досить змістовною була праця М. Горінова “Неп: пошук шляхів розвитку”, в якій давались відповіді на питання причин кризових станів в економіці в 1920-ті рр. в контексті соціально-економічної політики більшовиків [19]. В цьому контексті потрібно відмітити також роботи Ю. Голанда [20], В. Дмитренка [21]. Так, Ю. Голанд досить детально проаналізувавши політичну боротьбу в партії протягом 1920-х рр. і дійшов до важливого висновку, що “якщо Ленін при введенні непу прагнув використати те прогресивне, що було в дореволюційній Росії, то Сталін спирався

на реакційні тенденції царського режиму, який прагнув встановити жорсткий контроль над усіма сферами життя держави і суспільства” [22]. Проте деякі вчені продовжували оцінювати перетворення в сільському господарстві доби непу, як прогресивні з точки зору реформ 1980-х – 1990-х рр. З’явилося навіть таке поняття як “неонеп”, яке застосовували до періоду перебудови. С. Кульчицький з цього приводу недвозначно говорив, що “масштаби і темпи перетворень, проведених за життя Леніна, вражають. Було здійснено перехід від непродуктивної обов’язкової праці до вільного найму робочої сили, від централізованого розподілу продовольчих продуктів і товарів ширвжитку до ринкової торгівлі, від інфляційного “радянського знаку” до конвертованого червінця, від реквізичійного принципу заготівлі сільськогосподарських продуктів (продрозкладка) до формування державного продовольчого фонду шляхом закупок на ринку, від фінансування промислової продукції виробничого призначення до оптової торгівлі засобами виробництва. Бюрократичні главки ліквідували, а підприємства об’єднали в госпрозрахункові трести. Нам би такі темпи в економічній реформі!” [23]. В цьому контексті написана і стаття В. Васильєва [24]. Таким же чином і російські історики шукали шляхи виходу з кризи горбачовських “реформ” у політологічних моделях нової економічної політики Є. Преображенського і М. Бухаріна [25]. Тобто, як бачимо, захоплення “досягненнями непу” особливо були поширені в історіографії. Проте були і більш критичні оцінки. Наприклад, Г. Ханін, методом ретропрогнозування в кінці 1980-х рр. довів безперспективність курсу непу в 1930-х рр. Вчений стверджував, що кризи хлібозаготівель були б і надалі, а середньорічні темпи економічного зростання суттєво знизились би [26].

Зарубіжні вчені-україністи та діаспорні вчені досить активно звертались до проблем нової економічної політики в українському селі. Так, у дослідженнях Б. Винара, Ф. Пігідо, Д. Солов’я, Л. Лисенко впровадження непу розглядалося як відступ Комуністичної партії перед селянським натиском з метою утримати владу [27]. Певним недоліком зазначених робіт є те, що у них економічні результати аналізуються виключно під національним кутом зору, часто заполітизовано. Проте в них часто можна зустріти посилання на статистичні матеріали, які відображали стан розвитку продуктивних сил на селі в добу непу більш об’єктивно, ніж радянська історіографія.

Важлива інформація про розвиток продуктивних сил селянських господарств України в роки непу міститься в монографіях іноземних істориків М. Гааля, Е. Ноува, Ж. Шомб де Лува [28]. М. Левін, Ж. Боріс, Т. Шанін [29] зокрема підкреслювали визискний характер політики радянської влади щодо українського селянства. Про проблеми визначення класової приналежності всередині селянства писав Ш. Фіцпатрік [30]. В 1990-му р. побачили світ праці англійського радянолога Е. Карра. Другий том його “Історії радянської Росії” повністю присвячений економіці [31]. Дослідник говорив, що неп став відступом партії в бік капіталізму, але це дало можливість швидко відбудувати народне господарство. Успіхи піднесення продуктивних сил на селі Е. Карр бачив у поглибленні процесів диференціації селянства: “вільна гра ринку повинна була збільшити диференціацію між успішними та заможними, з одного боку, і невдахами і бідняками – з іншого, а також відкрити можливість для експлуатації останніх першими” [31]. На переконання дослідника, такою була “плата” за розвиток капіталізму на селі. Цікава і інша робота Е. Карра “Російська революція від Леніна

до Сталіна”, видана все в тому ж 1990-му році. [32]. Дослідник переконує, що на кінець 1920-х рр., коли склалася ситуація товарного голоду на сільгосппродукцію, вихід з кризи був єдино можливим лише з проведенням суцільної колективізації. Заміну традиційних засобів праці хліборобів на “машини і інструменти”, інтенсифікацію виробництва, тобто розвиток продуктивних сил і вирішення проблеми дефіциту продовольства Е. Карр пов'язував виключно з колективними господарствами: “ставало зрозуміло, що якщо прагнути зробити сільське господарство ефективнішим за допомогою тракторів та іншої складної техніки, це треба здійснювати не через дрібні селянські двори, а через більш великі господарські структури” [32].

Отже, розвиток продуктивних сил в сільському господарстві України доби непу в історіографії 1980-х – початку 1990-х рр. досить багатопланова, але носить більш загальний характер. Безпосереднє вивчення розвитку продуктивних сил в індивідуальних селянських господарствах на проводилось. Натомість радянські вчені в більшій мірі звертали увагу до проблем колгоспного будівництва, диктатури пролетаріату та Комуністичної партії, боротьби з опозицією в роки непу. Зарубіжні вчені, в тому числі діаспорні історики українського походження, також через відсутність доступу до архівів, відірваність від території України, писали досить загальні праці, які не розкрили повністю динаміку змін в сільському господарстві досліджуваного історичного періоду. Тому перед істориками-аграріями незалежної України повсталала проблема комплексного аналізу поставленої проблеми, більш виваженого та наукового підходу до джерельної бази.

Таким чином, історіографія 1980-х – початку 1990-х рр. залишається важливим науковим доробком, який не можна повністю відкидати, але потрібно використовувати для вирішення важливих теоретичних та практичних питань розвитку продуктивних сил сільського господарства в сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Водотыка С.Г. Классовая структура крестьянства УССР в 20-е гг. Социально-экономический характер. Автореф. дис...канд. ист. н.: 07. 00. 02. – К., 1984. – 24 с.
2. Лях Р.Д. Изменения социальной-классовой структуры сельского населения Украины / Р.Д. Лях, Ф.Г. Турченко // Годы борьбы и побед. – К. : Наукова думка, 1983. – С. 139 – 145.
3. Бокарев Ю.П. Социалистическая промышленность и мелкое крестьянское хозяйство в СССР в 20-е годы: источники, методы исслед., этапы взаимоотношений / Ю.П. Бокарев. – М. : Наука, 1989. – 310 с.
4. Поляков Ю.А. Новая экономическая политика: разработка и осуществление / Ю.А. Поляков, В.П. Дмитренко, Н.В. Щербань. – М. : Политиздат, 1982. – 240 с.
5. Історія народного господарства Української РСР: у 3-х томах, 4-х книгах. – Т. 2. – Створення соціалістичної економіки (1917– 1937 рр.) / Т.І. Дерев'янкін, М.Д. Горбоватий, В.В. Засановський, Ю.І. Терещенко, В.І. Ястребов. – К. : Наукова думка, 1984. – 464 с.
6. Кузьмин Н.Ф. Теоретическое обоснование новой экономической политики / Н.Ф. Кузьмин // Экономическая политика советского государства в переходный период от капитализма к социализму. – М. : Наука, 1986. – С. 40-51.

7. Олесеюк Е.В. Взаимодействие теории и практики при переходе к нэпу (весна-лето 1921 г.) / Е.В. Олесеюк // Экономическая политика советского государства в переходный период от капитализма к социализму. – М. : Наука, 1986. – С. 52-75.
8. Рибак І.В. Організація селянської взаємодопомоги в 1925-1932 рр. / І.В. Рибак // Український історичний журнал (далі – У.І.Ж.). – 1981. – № 2. – С. 55-59; Євсєєв Є.Т. Економічні заходи Компартії України по зміцненню бідняцько-середняцьких господарств (1925 – 1929 рр.) / Є.Т. Євсєєв // У.І.Ж. – 1980. – № 1. – С. 92-97.
9. История советского крестьянства: в 5 т. / гл. ред. В.П. Шерстобитов. – М. : Наука, 1986 – Т. 1.: Крестьянство в первое десятилетие Советской власти, 1917 – 1927. – 1986. – 455 с.; История советского крестьянства: в 5 т. / Акад. наук СССР, Ин-т истории СССР; редкол.: В.П. Шерстобитов (гл. ред.) и др. – М. : Наука, 1986 – Т. 2.: Советское крестьянство в период социалистической реконструкции народного хозяйства, конец 1927 – 1937 / И.Е. Зеленин, Н.А. Ивницкий, Ф.А. Каревский и др.; редкол.: И.Е. Зеленин и др.. – М. : Наука, 1986. – 448 с.
10. Очерки развития социально-классовой структуры УССР, 1917 – 1937 / АН УССР. Ин-т истории; Отв. ред. С. В. Кульчицкий. – К. : Наук. думка, 1987. – 237 с.
11. Денисовець П.М. Податкова політика Радянської держави щодо селянства України в 1921-1929 рр. / М.П. Денисовець, О.П. Єрмак // У.І.Ж. – 1982. – № 6. – С. 88 – 96.
12. Денисовець П.М. Соціально-демографічні зміни в селянських господарствах Полтавщини (1926 – 1928 рр.) / П.М. Денисовець // У.І.Ж. – 1985. – № 10. – С. 80 – 86; Водотика С.Г. Зміни в соціально-класовій структурі селянства України напередодні масової колективізації (1927 – 1929 рр.) / С.Г. Водотика, І.Д. Мазур // У.І.Ж. – 1983. – № 2. – 42 – 51.
13. Кульчицкий С.В. Становление основ социалистического уклада жизни крестьянства УССР / С.В. Кульчицкий, С.Р. Лях, В.И. Марочко. – К. : Наук. думка, 1988. – 178 с.
14. Кульчицкий С.В. Нова економічна політика: уроки для сьогодні / С.В. Кульчицкий // Маршрутами історії. – К. : Політвидав України, 1990. – С. 135 – 173; Ганжа О.І. Державне регулювання соціально-економічних відносин на селі в умовах непу / О.І. Ганжа // У.І.Ж. – К. : Наук. думка, 1990. – Вип. 10, (№356). – С. 103 – 110; Єрмак О.П. “Ліквідація куркульства як класу” / О.П. Єрмак // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К. : Наук. думка, 1991. – С. 46 – 58; Шаповал Ю.І. У ті трагічні роки : сталінізм на Україні / Ю.І. Шаповал. – К.: Політвидав України, 1990. – 143 с.; Беренштейн Л.Ю. Великий Жовтень і соціалістичні перетворення в сільському господарстві України / Л.Ю. Беренштейн // У.І.Ж. – 1987. – № 2. – С. 64 – 76.
15. Ганжа О.І. Державне регулювання соціально-економічних відносин на селі в умовах непу / О.І. Ганжа // У.І.Ж. – К. : Наук. думка, 1990. – Вип. 10, (№356). – С. 103-110.
16. Калініченко В.В. Селянське господарство України в доколгоспний період (1921 – 1929) / В.В. Калініченко. – Х. : Основа, 1991. – 129 с.
17. Мигаль Б.К. Аренда государственных земельных фондов трудящимся крестьянством Украинской ССР в 1922 – 1930 гг. / Б.К. Мигаль // Вопросы истории СССР. Вып. 35. – Х. : Основа, 1990. – С. 56-64.
18. Борисов Ю.С. Производственные кадры деревни, 1917-1941. Цивилизованные хозяйственники или “винтики” государственной машины? / Ю.С. Борисов. – М.: Наука, 1991. – 230 с.
19. Горинов М.М. Нэп : поиски путей развития / М.М. Горинов. – М. : Знание, 1990. – 64 с.
20. Голанд Ю.М. Эффект чрезвычайных мер. Кризисы 1925-1928 гг. / Ю.М. Голанд // ЭКО. – 1990. – № 2. – С. 143 – 153; Голанд Ю.Н. Кризисы, разрушившие НЭП. Валютное регулирование в период НЭПа / Ю.Н. Голанд. – М. : Фонд экономической книги “Начала”, 1998. – 154 с.

21. Дмитренко В.П. “Военный коммунизм”, НЭП... (История советского общества. Краткий очерк (1917 – 1945 гг.) / В.П. Дмитренко // История СССР. – 1990. – №3. – С. 3 – 25; Дмитренко В.П. Четыре измерения нэпа / В.П. Дмитренко // Вопросы истории КПСС. – 1991. – № 3. – С. 125 – 138.
22. Голанд Ю. Политика и экономика (очерки общественной борьбы 20-х годов) / Ю. Голанд // Знамя. – 1990. – №3. – С. 116 – 152.
23. Кульчицкий С.В. Неп – наше майбутнє? / С.В. Кульчицкий // Наука і суспільство. – 1990. – № 1. – С. 6 – 8.
24. Васильев В.Ю. Проблеми і уроки непу / Ю.В. Васильев, С.Лі Калітко, В.Ф. Колесник // Наукові праці з питань політичної історії. – К. : Либідь, 1991. – Вип. 170 : Уроки непу і сучасна економічна політика. – С. 3 – 13.
25. Данилов В.П. “Бухаринская альтернатива” / В.П. Данилов // Бухарин: человек, политик, ученый. – М. : Политиздат, 1990. – С. 82 – 130; Данилов В.П. История крестьянства России в XX веке : избр. труды : в 2 ч. / В.П. Данилов ; Ин-т рос. истории, Ин-т обществ. мысли. – М. : РОССПЭН. Ч. 1. – 2011. – 863 с.; Пути развития: дискуссии 20-х годов (Е.А.Преображенский, Н.И.Бухарин) : статьи и современный комментарий / сост. Э.Б. Корицкий; рец. Ю.А. Лавриков. – Л. : Лениздат, 1990. – 254 с.; Попов Г.Х. К 100-летию со дня рождения Н.И. Бухарина / Г.Х. Попов // Вопросы экономики. – 1988. – № 8. – С. 93 – 94.
26. Ханин Г.И. Почему и когда погиб НЭП. Размышления экономиста // ЭКО. – 1989. – №10 (182). – С. 66 – 83.
27. Винар Б. Економічний колоніалізм в Україні / Б. Винар. – Париж : Націоналістичне вид-во в Європі, 1958. – 186 с.; Пігідо Ф. Україна під большевицькою окупацією: Матеріяли до історії боротьби українського народу в 1920-30-х роках / Ін-т для вивчення СССР; Досліди і матеріяли. Сер. I (друковані вид.), Ч. 34 / Ф. Пігідо. – Мюнхен : Ін-т для вивчення СССР, 1956. – 143 с.; Соловей Д.Ф. Україна в системі советського колоніалізму / Д.Ф. Соловей; Ін-т для вивчення СССР. – Мюнхен : Logos, 1959. – 64 с.; Лисенко Л. Сільське господарство України / Л. Лисенко. – Видання Закордонних частин ОУН, 1960. – 206 с.
28. Gaal M. Die Neue Ökonomische Politik in Russland und die deutsche Währungs- und Wirtschaftsreform / M. Gaal. – Verlag H. Schellenberg, Winterthur, 1965. – 315 s.; Nove A. An economic history of the USSR / A. Nove. – London: Allen Lane-Penguin Press, 1969. – 416 p.; Chombart de Lauwe J. Les paysans sovietiques / J. Chombart de Lauwe. P. Ed. du Seuil, 1961. – 137 p.
29. Lewin M. Russian Peasants and Soviet Power: A study of Collectivization / M. Lewin. – London, 1968. – 315 p.; Borys J. The Sovietization of the Ukraine 1917 – 1923: Communist Doctrine and Practice of National Self-Determination / J. Borys. – Edmonton : The Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1980. – 212 p.; Shanin T. The awkward class: political sociology of peasantry in a developing society: Russia 1910 – 1925 / T. Shanin. – Oxford: The Clarendon Press, 1972. – 253 p.
30. Фицпатрик Ш. Классы и проблемы классовой принадлежности в Советской России 20-х годов / Ш. Фицпатрик // Вопросы истории. – 1990. – № 8. – С. 16 – 31.
31. Карр Э. История Советской России. Книга 1-ая. (Том 1 и 2). Большевицкая революция. 1917 – 1923 / Э. Карр. – М. : Прогресс, 1990. – 768 с.
32. Карр Э.Х. Русская революция от Ленина до Сталина. 1917 – 1929: Пер. с англ. Л.А. Черняховской / Э.Х. Карр. – М. : “Унтер-Версо”, 1990. – 208 с.

В. Н. Лазуренко, Ю. Н. Лазуренко

**ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ КРЕСТЬЯНСКИХ ХОЗЯЙСТВ УКРАИНЫ
ПЕРИОДА НЭПА В ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ
ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНОЙ ЧЕТВЕРТИ XX СТ.**

Проанализированы отечественную и зарубежную историографию 1980-х – начала 1990-х гг. относительно особенностей развития крестьянских хозяйств Украины в годы новой экономической политики (1921 – 1929 гг.).

Ключевые слова: сельское хозяйство, крестьянские хозяйства, исследования, производительные силы.

V. M. Lazurenko, Y. M. Lazurenko

**FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF FARMS IN UKRAINE
DURING THE NEW ECONOMIC POLICY IN THE HISTORIOGRAPHY
OF THE FINAL QUARTER OF THE 20TH CENTURY**

The domestic and foreign historiography of the 1980s – early 1990s about the peculiarities of development of Ukrainian farms during the New Economic Policy (1921 – 1929) is analyzed in the article.

Keywords: agriculture, farms, research, the productive forces.

Надійшла до редакції 15 березня 2013 року